

Sosyal Bilgiler 5. 6. ve 7. Sınıf Ders Kitaplarının Kavram Haritaları Açısından İncelenmesi*

Gönül Yıldırım^a

Meltem Elif Çelik^b

^a Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID: 0000-0002-6254-3276

^b Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID: 0000-0002-4850-2742

ÖZET

İnsanlar dünyayı kavramlar ile algılar ve anlamlandırır. Sosyal bilgiler dersi kavram açısından oldukça zengin bir derstir. Sosyal bilgiler dersi tarih, coğrafya, arkeoloji, hukuk, iletişim, felsefe, psikoloji gibi pek çok bilimin kavramlarını içinde barındırır. Öğrencilerin dünyayı anlama ve anlamlandırmasında bu kavramları etkili şekilde öğrenmeleri önemlidir. Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf ders kitaplarını kavram haritası çeşitleri açısından incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi ile elde edilen veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritaları açısından eksik olduğu, kavram haritaları çeşitlerinden sadece ünite sonunda zihin haritasının kullanıldığı tespit edilmiştir. Kavram haritalarının kavram öğretiminde ve olayları olguları somutlaştırmada etkisi olduğundan daha fazladır. Farklı kavram haritası çeşitlerinin ders kitaplarında kullanılmasının kavram kalıcılığı artırmada ve kavramların aralarındaki ilişkileri tespit etme ve çözümleme açısından etkili bir yöntem olacağını düşünülmektedir.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü
Araştırma

Makale Geçmişi
Gönderim tarihi:
09.07.2021
Kabul tarihi:
23.02.2022

Anahtar Kelimeler
Kavram,
Kavram Haritaları,
Sosyal Bilgiler,

Atf Bilgisi: Yıldırım, G. ve Çelik, M.E. (2022). Sosyal bilgiler 5. 6. ve 7. sınıf ders kitaplarının kavram haritaları açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (18), 208-221.

Sorumlu yazar: Gönül Yıldırım, e-posta: gonul44t38@gmail.com

* Bu çalışma doküman analizi niteliğinde bir çalışma olduğu için etik kurul onay belgesi düzenlenmemiştir.

Examination of Social Studies 5th, 6th and 7th Class Textbook in terms of Conceptual Maps*

Gönül Yıldırım^a

Meltem Elif Çelik^b

^a Ministry of National Education, ORCID: 0000-0002-6254-3276

^b Ministry of National Education, ORCID: 0000-0002-4850-2742

ABSTRACT

People perceive and make sense of the world with concepts. Social studies course is a very rich course in terms of concepts. Social studies course includes the concepts of many sciences such as history, geography, archeology, law, communication, philosophy and psychology. It is important for students to learn these concepts effectively in order to understand and make sense of the world. The aim of this study is to examine the 5th, 6th and 7th grade social studies textbooks in terms of concept maps. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. As a result of the research, it was determined that the 5th, 6th and 7th grade social studies textbooks were lacking in terms of concept maps, and mind maps were used only at the end of the unit, among the concept maps. It is thought that making use of different types of concept maps in textbooks more than the effect of concept maps on concept teaching and concretization will be effective in terms of determining concept permanence and the relationships between them.

Article Type
Research

Article Background

Received:

09.07.2021

Accepted:

23.02.2022

Key Words

Concept,
Concept Maps,
Social Studies,

To cite this article: Yıldırım, G. & Çelik, M.E. (2022). Examination of social studies 5th, 6th and 7th class textbook in terms of conceptual maps. *International Journal of Turkish Educational Sciences*, 10 (18), 208-221.

Corresponding Author: Gönül Yıldırım, e-mail: gonul44t38@gmail.com

* Ethics committee approval was not required since it was a document analysis study.

Giriş

İnsanlar dünyaya geldiği andan itibaren eşyalar, olaylar ve olgular ile karşı karşıya gelir. Doğumdan ölüme kadar pek çok bilgi ile karşılaşır. Bu bilgiler, eşyalar ve olaylar zihnimizde kavramlar yoluyla hayat bulur. Cevizci'ye göre kavram, bir şeyin bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımı; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen fikirdir (Cevizci, 2010). İnsanoğlu kavramlar ile düşünür, konuşur ve kendini ifade eder. Ne kadar çok kavram zenginliği varsa o kadar geniş bir algı ve zihin kapasitesi oluşur. Kavramlar soyut ve genelde bir kelime ile ifade edilebilen sözcüklerdir. Kavramlar çevremizi, ülkemizi, insanları, olayları ve dünyayı anlamlandırmamızı kolaylaştırır. Kavramlar yoluyla insan, olgu ve genellemelere varabilir. Yani düşüncelerin temel öğeleri olan kavramlar, bize şeyleri sınıflama imkanı sağlarlar (Cevizci, 2010).

Olayları ve olguları anlamlandırmamızı sağlayan, düşüncülerimizin temel yapıtaşları olan kavramların öğrenilmesi ve öğretilmesinin oldukça önemli bir konu olduğu açıkça bilinmektedir. Kavramların öğrenilmesi ve öğretilmesi hususunda kavram haritalarını kullanmak ise önemli bir çıkış noktasıdır. Kavram haritalarının ne olduğu ile ilgili çeşitli tanımlar mevcuttur. Kavram haritaları bir konu içinde yer alan kavramların birbirleriyle ilişkisini gösteren somut şekillerdir. Kavram haritaları öğrenilmesi en zor konuların öğretiminde bir yardımcıdır ve akılda tutmayı kolaylaştırır. Kavramlar genelden özele, basitten karmaşığa doğru sıralanır (Akbaş, 2019). Dersin bazen giriş aşamasında bazen değerlendirme aşamasında kullanılabilir. Kavram haritalarının pek çok çeşidi bulunmaktadır. Kavram haritaları, kavram ağları, kavram karikatürü, kavramsal değişim metinleri, kavram bulmacaları, zihin haritaları, bilgi haritası, balık kılıcı, tanılayıcı dallanmış ağaç, yapılandırılmış grid, kelime ilişkilendirme testleri, tanılayıcı dallanmış ağaç, anlam çözümleme tabloları bu çeşitliliğe örnek olarak verilebilir. Kavram haritaları derste veya önceden oluşmuş olan kavram yanlışlarının ve kavram kargaşalarının tespitinde, bunların giderilmesinde etkili şekilde kullanılabilir. Kavram kargaşası ve kavram yanlışlığı kavram öğretiminde en sık karşılaşılan konulardır. Kavram olarak kavram yanlışlığı, insanların bir kavramı yanlış ve anlamından çok farklı öğrenmesidir (Aktepe, Cepheci, Irmak, Palaz, 2017). Kavram kargaşası ise anlamı birbirine yakın olan kavramların birbirlerinin yerine kullanılmasıdır. Önceki yanlış öğrenmeler yeni öğrenilen bilgileri de etkilemektedir. Kavram haritaları yoluyla bu yanlış anlamaların ve kavram karmaşalarının önüne geçilebilir.

Sosyal bilgilerin içerisinde tarih, coğrafya, vatandaşlık, hukuk, arkeoloji, antropoloji, felsefe, psikoloji, sosyoloji vb. pek çok disiplinin kavramı mevcuttur. Bu açıdan dersin başarıya ulaşması adına kavram öğretiminin etkili olması da önem kazanmaktadır. Sosyal bilgilerde yer alan kavramların öğrencilere kalıcı ve etkili öğretimi sosyal bilgiler dersinin ulusal ve uluslararası amaçlarına ulaşması açısından önem taşımaktadır. Kavram öğretimi teknikleri sosyal bilgiler açısından değerlendirildiğinde anlamlı öğrenmeye fırsat verir, dersi daha anlaşılır kılar. Öğrencilerin problem çözme becerilerini destekleyerek sosyal hayattaki başarılarını artırır. Sosyal bilgilerde yer alan kavramlar öğrenciler tarafından geçmiş yanlış öğrenmelerin de etkisiyle karıştırılmaya çok müsaittir (Akbaş, 2019). Bu yüzden kavram kargaşalarının ve yanlışlarının önüne geçilmesi adına dersin başında ön bilgilere ilişkin yanlış öğrenmeleri saptamada, ortasında kavramı öğretmede ve sonunda değerlendirme amacıyla kullanılabilir. Özellikle de sosyal bilgilerde yer alan birbirine yakın anlamlı ve

karıştırılabilir kavramların öğretiminde kavram yanlışlarının önüne geçilmesi için kavramsal değişim metinlerine, anlam çözümleme tablolarına ve kelime ilişkilendirme testlerine yer verilebilir. Sosyal bilgiler derslerinde ve ders kitaplarında kavram haritalarına, yer verilmesi derste işlenen kavramların daha akılda kalıcı olmasını ve kavramlar arası ilişkiyi daha kolay kurmasını sağlamaktadır. Sosyal bilgiler dersi, kavram öğretimi sürecinde farklı kavram öğretimi tekniklerinden faydalanılması ile daha başarılı olacaktır (Kalın ve Şahin, 2017).

Kavram öğretimi konusunda ulusal ve uluslararası alanda yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Sosyal bilgilerde kavram öğretimi ile ilgili literatür incelendiğinde çalışmaların kavram yanlışları, kavram öğretiminde kullanılacak yöntemler ve teknikler, öğrencilerin kavramları kazanım durumları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kavram yanlışları üzerine yapılan araştırmalarda kavram yanlışlarının nedenleri, hangi ünitelerde yanlışların yoğunlaştığı üzerinde durulmuştur. Gümüş ve Avcı'nın (2016) yaptığı çalışmada öğrencilerin büyük bir bölümünün sosyal bilgiler dersi içinde verilen coğrafi kavramları anlamada ve ifade etmede zorluk çektikleri, araştırmaya konu olan kavramlarla ilgili bilgi düzeylerinin farklılık gösterdikleri ve genel olarak düşük olduğu, birçoğunun da kavram yanlışına sahip oldukları tespit edilmiştir. Alım, Özdemir ve Yılar'ın (2008) yaptığı çalışmada genel olarak araştırma öğrencilerin bazı kavramları bilimsel doğrultuda anlayamadıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin kavramları ve özelliklerini birbiriyle karıştırdıkları kavramları hakkında bilimsel doğrulara uymayan birçok yanlış anlamaya sahip oldukları görülmüştür. Aycan (2010) yaptığı çalışmada İnkılap Tarihi dersinde öğrencilerin kavramları anlama düzeyi ve kavram yanlışlarını incelemiştir. Bitlisli (2014) 6.sınıf öğrencilerindeki sosyal bilgiler yeryüzünde yaşam ünitesinde geçen kavram yanlışlarını tespit etmiştir. Akdağ (2010) yaptığı tezinde 6. Sınıf sosyal bilgiler yeryüzünde yaşam ünitesine ilişkin öğrencilerdeki kavram yanlışları üzerine çalışmıştır. Tezinde sosyal bilgiler yeryüzünde yaşam ünitesinde geçen kavramlardan en fazla öğrenciler geoit, küre, paralel, meridyen, özel konum, matematik konum, kronoloji, arkeoloji, milat, çağ gibi kavramları birbirine karıştırmışlardır. Kavram öğretiminde kullanılabilir yöntem ve teknik bazında çalışmalar değerlendirildiğinde Akyol Gök (2014) 6.sınıf sosyal bilgiler dersinde kavram haritası kullanılmasının derse karşı başarı, tutum ve bilgilerin kalıcılığına etkisini incelemiştir. Çolak (2010) kavram haritalarının tarihsel kavramların öğretimde kullanılması üzerine çalışma yapmıştır ve araştırma sonucunda kavram haritalarının tarihsel kavramların akılda kalıcılığını attırdığı sonucuna ulaşmıştır. Çaycı (2007) kavram değiştirme metinlerinin kavram öğrenimi üzerine etkisini incelediği deneysel çalışmasında kavram değişim metinlerinin geleneksel metotlara oranla bilgiyi daha kalıcı hale getirdiğini saptamıştır. Kalın ve Şahin (2017) sosyal bilgiler 4. sınıf "İnsanlar ve Yönetim" ünitesinde geçen kavramların öğrenciler tarafından algılanma düzeylerini araştırmışlardır. Deney grubuna uyguladıkları yöntemler sayesinde deney grubundaki öğrencilerin soyut kavramları daha iyi algıladıkları ortaya çıkmıştır. Alkış'ın (2008) "Sosyal Bilgiler Programı "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" Öğrenme Alanıyla İlgili Kavram Bulmacaları" adlı çalışmasında sosyal bilgiler 4. sınıfta yer alan "Yaşadığımız Yer" ve 5.sınıfta yer alan "Bölgemizi Tanıyalım" ünitelerinde geçen kavramlar tespit edildikten sonra çengel bulmacalar geliştirilmiştir. Daha sonra geliştirilen coğrafya kavramı ile ilgili bulmacaların derslerde kullanılmasının kavramları öğrenme açısından kolaylık sağlayacağı, kavramların akılda kalıcılığı arttıracığı açıklanmıştır.

Uluslararası alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde genelde kavram yanlışları, kavram öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler, öğrencilerin kavram kazanım düzeyleri üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Campelo ve Piconez'in (2016) coğrafi kavramların öğretimde kavram haritalarının etkisini araştırdıkları çalışmalarında kavram haritalarının anlamlı öğrenmeye ne derece katkıda bulunduğunu araştırmışlardır. 40 öğrencinin katıldığı çalışmada öğrencilerin kavramları ezberledikleri ve yüzeysel öğrendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilere kavram haritasının da hazırlatıldığı çalışmada öğrencilerin kavram haritası hazırlamada daha fazla zaman ve çabaya sahip olmaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Yoho'nun (2012) yaptığı kavram öğretimi yaklaşımlarının sosyal bilgilerde kavramın akılda tutmaya etkisini incelediği çalışmasında kavram öğretimi yaklaşımlarının sosyal bilgilerde yer alan kavramların akılda tutma ve kalıcılığını arttırmada etkili olduğunu saptamıştır. Guzzetti, Williams, Skeels ve Wu (1997) öğrencilerin kavram değiştirmesinde metinlerin etkisini araştırmışlardır. Kavram değiştirme metinlerinin öğrencilerdeki ilk ve yanlış kavramları değiştirmelerinde ve ön kavramları pekiştirmelerinde etkili olduğu saptanmıştır. Miftakhuddin, Mustadi, Zulfiati'nin (2019) "İlköğretim Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilimler Arasındaki Kavram Yanlışları" çalışmalarında ilköğretim öğretmen adaylarının sosyal bilgiler ile sosyal bilimler arasındaki kavram yanlışlarını tespit etmişlerdir.

Yukarıdaki çalışmalar incelendiğinde konuların kavram yanlışları, öğrencilerin kavramları öğrenme düzeyleri ve kavram öğretim yöntem, teknikleri üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Ancak ders kitaplarının kavram haritaları açısından incelendiği çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Bunun yanında kavram haritalarının faydalarına karşılık ders kitaplarında kullanım durumları da önemlidir. Bundan dolayı bu çalışmada sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitapları kavram haritası çeşitleri açısından incelenecektir. Bu çalışma ile mevcut durumun ders kitaplarında tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Sosyal bilgiler 5, 6, 7. sınıf ders kitaplarında kavram haritalarının kullanım durumu nedir?
2. Sosyal bilgiler 5, 6, 7. sınıf ders kitaplarında en çok hangi öğrenme alanında kavram haritaları kullanılmıştır?
3. Sosyal bilgiler 5, 6, 7. sınıf ders kitaplarında hangi kavram haritaları çeşitlerine yer verilmiştir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma modeline göre tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı ve algıların, olayların bütüncül bir yaklaşımla ortaya çıkartıldığı bir yöntemdir (Şimşek, Yıldırım, 2016). Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasından yararlanılmıştır. Durum çalışması bir sistemin nasıl çalıştığı hakkında bilgi toplamayı, bir sistemin derinlemesine incelenmesini

içerir (Chmiliar, 2010).

Çalışma Grubu

Çalışmada doküman analizi basamakları takip edilerek öncelikle dokümanlara ulaşılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında Talim Terbiye Kurulu ve MEB tarafından onaylanarak okutulmakta olan 5. sınıflarda 2, 6. sınıflarda 2, ve 7. sınıflarda ise 3 sosyal bilgiler ders kitabı olmak üzere toplamda 7 kitap olduğu tespit edilmiştir. Bu evrenden seçkisiz yöntemle 5, 6, ve 7. sınıf seviyelerinde toplam 3 kitap incelenmek üzere belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

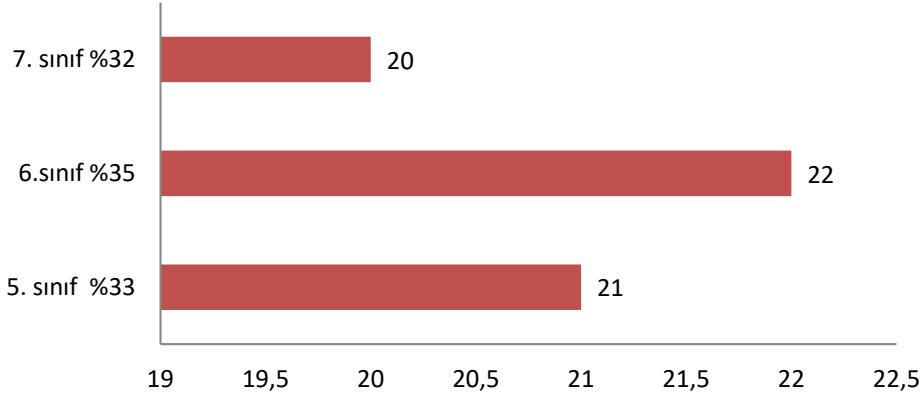
Çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanıp 2021-2022 eğitim-öğretim yılında okutulmakta olan 5, 6, ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları veri toplama tekniklerinden doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Doküman analizinde resmi belgeler, mektuplar, günlükler, arşiv kayıtları, makaleler, dergi, kitap gibi her türlü yazılı doküman incelenebilir (Balcı, 2007).

Doküman analizi ile ulaşılan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, toplanan verilerin açıklanmasını kolaylaştıracak kavram ve ilişkilere ulaşılmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İçerik analizinde elde edilen veriler; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamalarından geçirilerek kullanılır (Dilek, Baysan ve Öztürk, 2018). Araştırmada veri kaynağı olarak, ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kitapları temel alınmıştır. Ders kitapları kavram haritalarının tespit edilmesi hususunda iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı ele alınmıştır. Ders kitapları iki araştırmacı tarafından incelendikten sonra veriler kodlanmış ve temalara göre düzenlenmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sorgulamak için "Görüş Birliği" ve "Görüş Ayrılığı" olan kavram haritalarını tespit etmek için çalışmalar bir araya getirilmiştir ve söz konusu ilişkilendirmelerin tamamında görüş birliğine varılmıştır. Araştırmanın güvenilirlik çalışması için sosyal bilgiler alanında uzman iki kişinin görüşü alınmıştır. Bu sayede geçerlilik ve güvenilirlik sağlanmıştır. Ders kitaplarındaki kavram haritaları çeşitleri belirlenmiş ve kendi adlarıyla kodlanmışlardır.

Bulgular

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Haritalarının Kullanım Durumu

Sosyal bilgiler ders kitapları sınıf bazında incelenmiş ve kavram haritası ve türleri ile ilgili detaylı literatür taraması yapıldıktan sonra seçkisiz yöntemle belirlenen ders kitaplarındaki kavram haritaları ve türleri sayılmıştır.

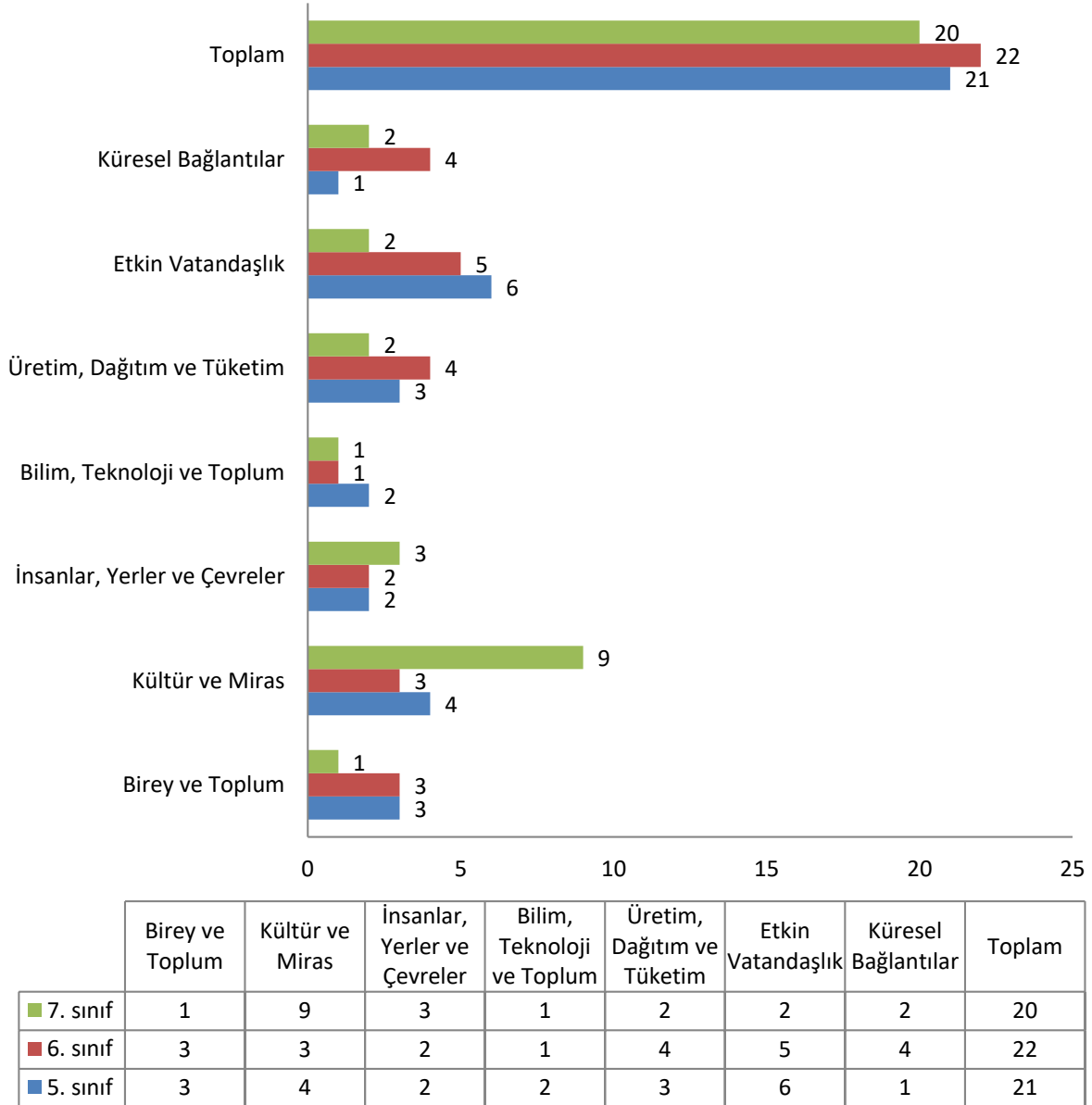

Grafik 1. İncelenen Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Haritalarının Kullanım Durumu

Grafik 1 incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarında şube bazında birbirine yakın sayıda kavram haritası kullanıldığı görülmektedir. En fazla kavram haritası 22 adet ile 6. sınıf ders kitabında en az ise 20 adet ile 7. sınıf ders kitabında kullanılmıştır. Niceliksel olarak değerlendirildiğinde ders kitaplarında kullanılan kavram haritalarının şube bazında dengeli dağılım gösterdiği söylenebilir. Ancak sosyal bilgiler tarih, coğrafya, hukuk, felsefe, sosyoloji gibi pek çok sosyal ve beşeri bilimlere içinde barındıran bir ders olması nedeniyle kavram karmaşasına ve kavram yanlışlığına açık bir derstir. Ders kitaplarında kavram haritalarına konuya ilişkin sık sık yer verilmesi kavram karmaşalarının ve yanlış öğrenmelerin önüne geçebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında yapılan analiz neticesinde kavram haritaları yönünden ders kitaplarının yetersiz olduğu söylenebilir. Kavram haritalarının niceliksel ve niteliksel olarak çeşitlik göstermesinin müfredatta yer alan konuların daha etkili bir şekilde öğrenilmesine sebebiyet vereceği bütün araştırmalarda ulaşılan nihai sonuçtur.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan En Çok Hangi Öğrenme Alanlarında Kavram Haritalarının Kullanıldığı

2018'de uygulamaya konulan sosyal bilgiler öğretim programında 7 öğrenme alanı belirlenmiştir. Bu öğrenme alanları "Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Bilim, Teknoloji, Toplum, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık ve Küresel Bağlantılar" dır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan kavram haritalarının öğrenme alanı bazında dağılımları incelenmiştir. Grafik 2'de kavram haritalarının öğrenme alanı bazında sınıf sınıf dağılımları gösterilmiştir.

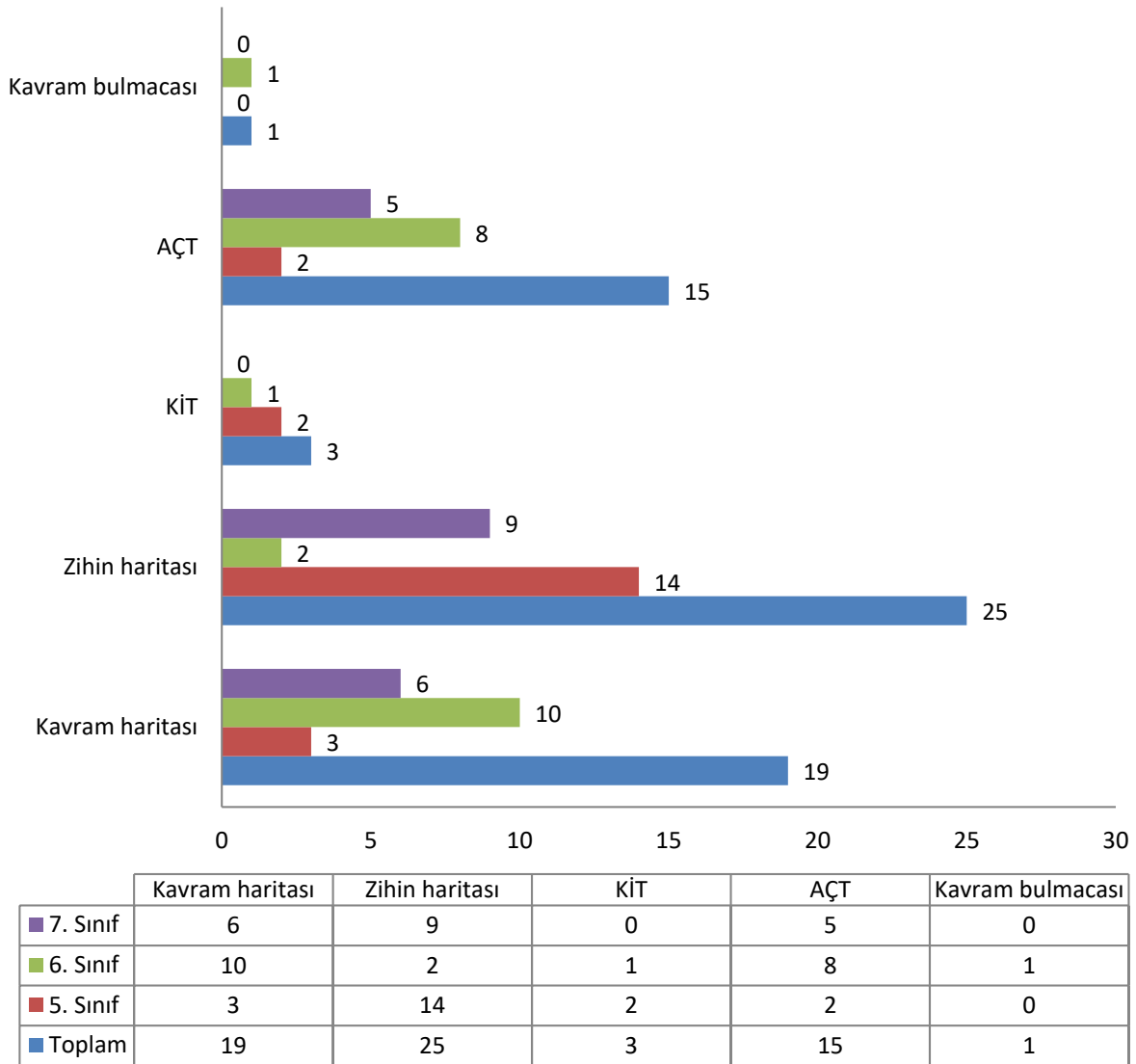
Grafik 2. İncelenen Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Öğrenme Alanı Bazında Kavram Haritalarının Dağılım Durumu

Yukarıdaki grafik incelendiğinde 5, 6, 7.sınıf ders kitaplarında yer alan kavram haritalarının öğrenme alanları arasında dengeli dağılmadığı görülmektedir. 5. sınıf ders kitabında en fazla kavram haritası “Etkin Vatandaşlık” en az ise “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında kullanılmıştır. 6. Sınıf ders kitabındaki kavram haritalarının öğrenme alanı açısından dengeli dağılmadığı görülmektedir. En fazla kavram haritası “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında en az ise “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında kullanılmıştır. 5. ve 6. sınıf ders kitabı karşılaştırıldığında ikisinde de en fazla kavram haritasının “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında kullanıldığı gözlenmektedir. 7. sınıf “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında ise 2 kavram haritası kullanılmıştır. Sınıflar bazında aynı öğrenme alanında konunun detayına ve içeriğine göre farklı sayıda kavram haritası kullanılmıştır. Yine 7. sınıfta en fazla kavram haritası 9 adet ile “Kültür ve Miras” öğrenme alanında kullanılmıştır. “Birey ve Toplum”

öğrenme alanında 1, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında ise kavram haritalarına 3 kez yer verilmiştir. 7. sınıf ders kitabında pek çok soyut kavram olduğundan öğrencilerin konuları bütüncül ve hiyerarşik şekilde anlamasını kolaylaştıracak kavram haritalarına diğer kitaplar ve konu ağırlığı açısından değerlendirildiğinde yeterince yer verilmediği söylenebilir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Hangi Kavram Haritaları Çeşitlerine Yer Verildiği

Sınıf bazında ders kitapları incelenerek en çok hangi kavram haritası türlerinin kullanıldığı saptanmıştır. Kavram haritalarından ders kitabında yararlanırken konunun başında öğretim, konu bitiminde değerlendirme amacıyla yararlanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda kullanılan kavram haritası türleri ve kitaptaki yerlerine göre amaçları gösterilmiştir.

Grafik 3. İncelenen Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Kavram Haritalarının Türleri ve Amaçlarının Durumu

Yukarıdaki veriler incelendiğinde 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kavram haritasından toplamda on dokuz, Zihin Haritasından yirmi beş, Kelime İlişkilendirme

Tablosundan (KİT) üç, Anlam Çözümleme Tablosundan (AÇT) on beş ve Kavram Bulmacasından bir kez yararlandığı görülmüştür. Kavram haritası çeşitleri açısından kısıtlı olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü “balık kılıcı, tanılayıcı dallanmış ağaç, yapılandırılmış grid, kavram karikatürü, bilgi haritası, kavram ağları, kavram değiştirme metinleri” gibi pek çok kavram haritası türünden hiç yararlanılmamıştır. Kavram haritası çeşitlerinden en çok zihin haritası en az ise kavram bulmacasından yararlanılmıştır. Zihin haritasından daha çok yararlanılma sebebi zihin haritasının öğrenciyi kavram konusunda serbest kılması ve zihin haritasının öğrencinin öğrendiği kavramları daha özgür kullanmasına izin vermesi olabilir. 6. Sınıf ders kitabında 5 kavram haritası çeşidinin de kullanılmış olmasına rağmen 7. sınıfta KİT ve kavram bulmacasına; 5. Sınıfta ise kavram bulmacasına hiç yer verilmediği görülmektedir. 6. Sınıf ders kitabının kavram haritası çeşitliliği açısından diğer sınıflardan daha zengin olduğu söylenebilir.

Ders kitaplarında yer alan kavram haritaları kullanım amaçlarına göre bu şekilde değerlendirilmiştir. Aşağıdaki tabloda kavram haritaları ve haritaların kitapta öğretim öğrenim sürecinde kullanılış amaçları gösterilmiştir.

Tablo 1. Kavram Haritalarının Ders Kitabında Kullanılış Amaçları

Amaç	Tür
Kavram Haritası	Öğretim
Zihin Haritası	Değerlendirme- öğretim
KİT	Değerlendirme
AÇT	Değerlendirme
Kavram Bulmacaları	Değerlendirme

Konunun girişinde kullanılan ve ön bilgileri harekete geçirip, öğretime de katkı sağlayan ve kavramlardan haberdar eden kavram haritası çeşitleri öğretim amaçlı, konunun bitiminde öğrenilen kavramları tespit eden kavram haritası çeşitleri ise değerlendirme amaçlı sayılmıştır. 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında kavram haritası ve zihin haritası öğretim amaçlı kullanılırken KİT, AÇT, kavram bulmacasından değerlendirme amacıyla yararlandığı görülmüştür. Zihin haritası ise hem öğretim hem değerlendirme amaçlı kullanılmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

5., 6., 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritaları açısından incelendiği bu çalışmada konu ile ilgili önemli bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmada ulaşılan en önemli bulgu kavram haritalarına sosyal bilgiler ders kitaplarında yeterli düzeyde yer verilmediğidir. Aynı zamanda kavram haritalarındaki çeşitliliğinde sınıf ve öğrenme alanı bazında eşit düzeyde olmadığı görülmektedir. Nitekim birçok sosyal ve beşeri bilimi bünyesinde barındıran sosyal bilgiler dersi soyut konuların sıklıkla işlendiği bir ders olması sebebiyle kavram kargaşası ve kavram yanlışlığının en çok yaşandığı derslerden birisidir. Dolayısıyla kavram haritalarının kullanılmasının gerekliliği bu noktada önemli bir çıkış noktasıdır. Konunun önemi ve gerekliliğinin anlaşılması adına kavram haritalarıyla ilgili sosyal bilgiler ders kitapları üzerine

yapılan önceki çalışmalar da incelenmiştir. Gülersoy'un (2013) sosyal bilgiler ders kitaplarını bazı açılardan incelediği doküman analizi çalışmasında sosyal bilgiler ders kitabının kavram öğretimi açısından yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Demir ve Atasoy'un (2018) 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını değerlendirdikleri çalışmalarında kavram haritalarının bir konunun ve konu kavramlarının anlaşılmasında çok önemli olduğu belirtilmiş ve sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kavram haritalarının daha etkin ve kullanışlı hale getirilmesi kavram öğretimi açısından faydalı olacağı belirtilmiştir. Yapılan çalışmada da kavram haritaları açısından sosyal bilgiler ders kitaplarının zenginleştirilmesi ve daha işlevsel hale getirilmesi gerektiği görülmüştür. Tay (2005) yaptığı çalışmada sosyal bilgilerin pek çok kavramı içinde barındırdığından öğrencinin öğrenmesini kolaylaştırmak adına sosyal bilgiler ders kitabının kavram haritaları, bilgi haritaları yönünden zenginleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritaları çeşitliliği açısından incelendiği çalışmalar az da olsa vardır. Bunlardan biri de Polat ve Özkara'nın (2020) yaptığı 2005- 2017 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabını görsel açıdan karşılaştırdıkları çalışmalarıdır. Yaptıkları araştırma neticesinde Polat ve Özkara 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kavram karikatürlerine yer verilmediğini tespit etmişlerdir. Bizim çalışmamızda da 5, 6 ve 7. Sınıf olmak üzere hiçbir seviyede kavram karikatürüne yer verilmediği görülmüştür. Hâlbuki kavram karikatürlerin eğlendirici, öğretici ve görsellik açısından aklıda kalıcı kavram haritası türleridir. Ve sıklıkla yer verilmesi öğrenciye fayda sağlamaktadır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirdiği pek çok çalışmada da ders kitaplarının kavram haritaları ve öğreticiliği açısından yetersiz olduğu görülmüştür (Kayak, 2018; Akdağ, 2010; Gültekin, 2016) Kayak'ın ders kitaplarındaki görsellere yönelik öğretmen görüşlerini araştırdığı çalışmasında ders kitaplarının öğrenmeye teşvik edici ve yeterli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bizim çalışmamızda da sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritası ve çeşitleri bakımından yeterli olmadığı sonucu çıkmıştır. Ocak ve Yurtsever'in (2009) 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını yapılandırmacı yaklaşım açısından inceledikleri çalışmalarında ders kitabının kavram yanlışlarını tespit etmede ve gidermede çok eksik olduğu ve bu konuda kavramsal değişim metinlerine yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritaları açısından incelendiği bu çalışma da ders kitaplarının kavram yanlışlarını gidermede ve tespit etmede kavram değişim metinleri veya anlam çözümleme tablosu gibi kavram haritası türlerine de yer verilmediği görülmüştür. İki çalışma sonucu bu açıdan birbirini desteklemektedir.

Kavramlar dış dünyadaki olguları zihnimizde yapılandıran kelimelerdir. Çevremizi, ülkemizi kavramlar ile tanırız. Çocukluktan yaşlılığa kadar pek çok kavram ile karşılaşırken eski yanlış öğrenmeler ya da yetersiz bilgi aktarımı kavram yanlışlarına ve kavram kargaşalarına neden olabilmektedir. Eğitim ortamında geçmişten gelen veya ortaya çıkması muhtemel kavram yanlışlarına ve kavram kargaşalarına kavram öğretim teknikleri kullanılarak çözüm bulunması mümkündür. Sosyal bilgiler dersi içinde çeşitli sosyal disiplinleri barındıran ve kavram açısından zengin bir derstir. Bu nedenle kavram kargaşalarına ve kavram yanlışlarına açık bir ders özelliği taşımaktadır.

Kavram öğretimi konusunda öğretmenlerin de gerekli yeterliğe sahip olması önem arz etmektedir. Akpınar'ın (2009) yaptığı çalışmada etkili kavram öğretimi becerisine sahip öğretmen adayları yetiştirmek için Web 2.0 teknolojilerinin öğretmen yetiştirme programlarına entegre edilmesi gerekliliğinin önemi vurgulanmıştır.

Ders kitapları öğrencilerin kavramları tanıdığı, kendi kendine öğrenme sağlayabileceği bir ders materyalidir. Basitten karmaşığa, somuttan soyuta ilkeleri göz önüne alınarak ders kitaplarında kavram öğretim tekniklerine yer verilmesi öğrencilerin konu içindeki kavramları görmesini, kavramlar arasındaki ilişkiyi kavramasını kolaylaştırmaktadır.

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritası çeşitleri açısından yeterli olmadığını, genelde aynı tür kavram haritalarından yararlandığını göstermiştir. Ders kitabı incelemesinde her konu başında kavramlara ilişkin kavram haritası veya ön bilgileri harekete geçirerek yanlışları tespit etme noktasında öğrenciye ve öğretmene rehber olacak Bilgi haritası, kavramsal değişim metinleri, yapılandırılmış grid, balık kılıcı, tanılayıcı dallanmış ağaç gibi kavram haritası türlerinden yararlanılmadığı görülmüştür. Ders kitapları detaylı incelendiğinde her konu sonunda kavram bulmacaları, neden sonuç çerçevesinin anlaşılmasını sağlayan balık kılıcı veya kavram yanlışlarının tespiti için anlam çözümleme tablosu ve yapılandırılmış grid kullanılmadığı görülmüştür. Sosyal bilgiler ders kitabının kavram haritası çeşitleri açısından zenginleştirilmesi, yapılandırmacı yaklaşıma daha uygun hale getirilmesi, en azından çok fazla karmaşık kavram barındıran konuların başı ve sonunda öğrenilen kavramların tespiti açısından kavram haritalarına daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Kavram haritalarının pek çok çeşidi öğretim ve değerlendirme amaçlı kullanılabilir. Öğretimi zenginleştirmek, daha eğlenceli hale getirmek adına bilgi haritası, kavram karikatürleri, tanılayıcı dallanmış ağaç, kavram değişim metinleri gibi türlere de yer verilmesi önem arz etmektedir.

Ulaşılan sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler getirilebilir.

- Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretimi için farklı kavram haritası çeşitlerinden yararlanılabilir.
- Konu başında öğrencilerin kavram yanlışlarını, konu sonunda kavram öğretiminin ne kadar gerçekleştirildiğini tespit etmek amacıyla özellikle zor ve karmaşık konularda kelime ilişkilendirme tabloları ve kavramsal değişim metinleri kullanılabilir.
- Ünite sonlarında genel tekrarı sağlamak adına kavram bulmacalarına yer verilebilir.
- Öğrencilerin zihin haritalarını ortaya çıkarmalarını ve öğrenmelerini kontrol etmelerini sağlamak için her sınıf seviyesinde zihin haritası tekniğine yer verilebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışmanın her bölümünde yazarlar birlikte hareket etmiş olup, inceleme gözden geçirme işlemini birlikte yapmışlardır. Veriler birlikte toplanmış, kitaplar ayrı ayrı incelenip ulaşılan bilgiler karşılaştırılmıştır.

Çatışma Beyanı

Yazarlar potansiyel bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akbaş, Y. (2019). Güncel konularla sosyal bilgiler öğretimi. T. Çelikkaya, Ç.Ö. Demirtaş, T. Yıldırım ve H. Yakar (Editörler), *Yeni program ve ders içeriklerine göre sosyal bilgiler öğretimi II* içinde (63 - 87). Ankara: Pegem A.
- Akdağ, Ş. (2010). *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi "Yeryüzünde Yaşam" ünitesindeki kavram yanlışları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akpınar, B. (2019). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık ile ilgili kavram yanlışlarının incelenmesi ve giderilmesi: Bir eylem araştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Aktepe, V., Cepheci, E., Irmak, S. ve Palaz, Ş. (2017). Hayat bilgisi dersinde kavram öğretimi ve kavram öğretiminde kullanılabilir teknikler üzerine kuramsal bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitim Dergisi*, 3(1), 33- 50.
- Akyol Gök, Ö. (2014). *6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde, ülkemizin kaynakları ünitesinde kavram haritası tekniğinin başarı, tutum ve kalıcılığa etkisinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Alım, M., Özdemir, Ü. ve Yılar, B. (2008). 5. Sınıf öğrencilerinin bazı coğrafya kavramlarını algılama düzeyleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 152-162.
- Alkış, S. (2008). Sosyal bilgiler programı "insanlar, yerler ve çevreler" öğrenme alanıyla ilgili kavram bulmacalar. *Milli Eğitim Dergisi*, 37(180), 68-79.
- Aycan, Y. (2010). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde yer alan kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanlışları (Gördes örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Balcı, A. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bitlisli, N. (2014). *6. Sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi yeryüzünde yaşam ünitesinde geçen coğrafi kavramları algılama düzeyleri ve kavram yanlışları (Bayburt örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Campelo, L.F. ve Piconez, S.C.B. (2016). Concept mapping in high school: An experience on teaching geography to measure deep, surface and non-learning outcomes. Cañas, A., Reiska, P. ve Novak, J. (Editörler) *Innovating with Concept Mapping. CMC 2016. Communications in Computer and Information Science, vol 635* içinde (s. 29-39). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-45501-3_3
- Çaycı, B. (2007). *Kavram öğreniminde kavramsal değişim yaklaşımının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cevizci, A. (2010) *Eğitim sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları
- Çolak, R. (2010). *Kavram haritalarının sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde tarihsel kavramların öğretiminde kullanılması: Kavram haritası ile yapılan öğretim ile tutum, başarı ve kalıcılık arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Demir, Y. ve Atasoy, E. (2018). 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının (2017) değerlendirilmesi. *Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 753-780.
- Dilek, A., Baysan, S. ve Öztürk, A.A. (2018). Türkiye’de sosyal bilgiler üzerine yüksek lisans tezleri: Bir içerik analizi çalışması. *Türkiye sosyal araştırmaları dergisi*, 22(2), 581-602.
- Guzzetti, B.J., Williams, W.O., Skeels, S.A. ve Wu, S.M. (1997). Influence of text structure on learning counterintuitive physics concepts. *Journal of Research in Science Teaching*, 34 (7), 701-719.
- Gülersoy, A.E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of Trends in Arts, Sports & Science Education*, 2(1), 8-26.
- Gültekin, E. (2016). Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler dersi “adım adım Türkiye” ünitesinde bulunan kavramların kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Gümüş, N. ve Avcı, G. (2016). Altıncı sınıflarda sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin coğrafi kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanlışlarının belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 47, 191-206.
- Kayak, S. (2018). Ders kitaplarında kullanılan görsellerin yapılandırmacı öğrenme yaklaşıma göre öğrenmeye katkısına yönelik öğretmen görüşleri. *International Journal of Field Education*, 4(1), 57-69.
- Miftakhuddin , M.A. ve Zulfiati, H.M. (2019). Misconceptions between socials studies and social sciences among preservice elementary teachers. *International Journal Of Education*, 12(1), 16-25.
- Kalın, Ö.U. ve Şahin, F.İ. (2017). Sosyal bilgiler dersi 4. Sınıf geçen tasarlanan “insanlar ve yönetim” ünitesinde geçen kavramlara yönelik öğrenci algıları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 48-69.
- Ocak, G. ve Yurtseven, R. (2009). Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına göre değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22), 94-109.
- Öztürk, C. (2009). Toplumsal yaşama disiplinler arası bir bakış. C. Öztürk (Editör), *Sosyal bilgiler öğretimi ve demokratik vatandaşlık eğitimi* içinde (s. 1-31). Ankara: Pegem Akademi.
- Polat, F.M. ve Özkaral, T.C. (2020). 2005 ve 2017 Sosyal bilgiler öğretim programlarına göre yayınlanmış 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel kaynaklar açısından karşılaştırılması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 99-115.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A.(2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Tay, İ. (2005). Sosyal bilgiler ders kitabında öğrenme stratejileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 209-225.
- Yoho, R. (1986). Effectiveness of four concept teaching strategies on social studies concept acquisition and retention. *Theory & Research in Social Education*, 14(3), 211-223.